

Berényi János

»Csak néha gyúltam föl«

Jegyzetek Berényi János életéről és munkásságáról

Laták István

1924-ben kissé terjedelmesebb szerkesztői üzenet jelent meg a szubotica *Bácsmegyei Napló* hasábjain. Bizonyos B. J.-nek szólt, és *Ősz, Szerelmek* és *Sötétség* címmel beküldött három verséről igen kedvező véleményt adott a szerkesztő, s jelezte, hogy a közlendők közé sorozták a verseit.

A versek meg is jelentek a lap vasárnapi mellékleteiben. Azután egyre gyakrabban találkoztunk az új költő megkapó verseivel. 1925-ben különösen megtetszett egyik verse, címe: *A szomorúságom*.

Első négy sora így hangzott:

„A szomorúságom, tudom: ott jár,
S a csöndje, tudom: őt.
Fehér könnyem, tudom, hogy szívedet
Morzsolva marja föl.”

A csöndes, szomorkás hang meglepett bennünket, kamasz olvasókat. Elütött a vers a szokott szerelmi zöngicsélésektől. Halk fájdalmú, csiszolt verskultúrára valló, tiszta líra volt ez. Alatta a szerző már nem ismeretlen neve: Berényi János.

1925 folyamán mind szaporábban közölte verseit a *Bácsmegyei Napló*, de néha-néha a szintén szubotica *Hírlap* is, egyre erőteljesebben mutatkozott meg egy sajátosan egyéni hangú, igen artistikusan megnyilatkozó vajdasági költő arculata. S tárcanovellái is jöttek már egymásután, valamint ritmikus szövegben írt, filozofikus hangulatú kis prózaköltményei.

1925 májusában feltűnő helyen, a lap közepén, nagy fehér mezőben, kiemelt helyen, a nemrég tollászkodó vajdasági irodalmi viszonyokban szembevető Berényi-verseket hozott a *Bács-megyei Napló*. Ide iktatom teljes egészében:

ALDÁS

*Szentelt az ágy, mely a testedet várta,
mely szívvedet szúrta lobogóra. Szentelt
melyben érted őrvjögött a harc és a
ereidben kidagadt és illatos lépéseidnek
kíndlt virágos hidakat.*

*Az iszapos, puha alkonyok szintúgy áldot-
tak,
mikor a sorvadtt félelmek imádkoztak
és a mennyezetes rejtelmek elől a gyász
fekete nyilatkat döfött a fehér nyárba,
s Te éltél mások vérében járva, tépett
Győzelem.
Es hagyta, hogy a forró kalapácsok
nevedet verjék ki a szótlankodó szíveken.*

*Csak Te lehetsz, csak Te lehetsz az álom!
Te sugár a sáron, eleven sztn a virágon.
Te karcsú hárfák merengő, tiszta asszo-
nya,
Te a lány nevetések hasadt, gazdag
kit Betlehem tája fölött csillagként ül-
dőzött
egykor a csodák hűvös, fehér láza, s
bűnököt gyujtasz a füstös, roskatag éje-
ken.
Es meleg ajkad elottalt dalából mindenütt
a rád néző éhségek bús csöndje terem.*

*Szentelt legyen a vér, mely Tégedet kér,
a csodálat, mely mindig ott térdel nálad,
a kereszt, mely törni fogja a vállad,
a szomjazásod, melyre senki sem hoz italt,
s az is, aki a rég kihalt szomorúságok
váraiból
elsőnek szedett dalt és ibolyát neked.
Es százszor áldott, kít fölfrissít a vér-
telen virág,
mely koporsódon fonnyad el; ki a ha-
lálodat
örömmel hírt, és a sírodnál nem fog
sírni
s a hantot közömbösen ejti rád.*

Aldás, amely átokba torkollik. Berényi szerelmi lírájának egy újabb oldala.

Nemsokára még egy nevezetes verse került napvilágra: A bizonyosság határán.

Ezek a versek méltán keltettek nálunk feltűnést. A tudat mögött meg-

búvó töprengés verse az utóbbi. A kétségekbe hajló Berényi lelkében a vallásadta megnyugvás összetépdök, de mivel nem a pozitív, tudományos gondolkodás útját járja, a mindent visszajáról néző lélek döbbenetét fejezi ki e versében, szinte az egész valóság kétségbevonásával, vagy inkább megtagadásával.

1926-ban Berényi gyakran szerepelt a szubotica *Hírlap* című napilapban is, krokikkal, apró színes írásokkal, de állandó és fő közlőhelye a *Bács-megyei Napló*, ahol első írásai napvilágot láttak. (A szöveg többi részében csak *Napló*.)

Figyelmet keltő nagy versciklusa ekkoriban a *Böjti-versek* is, amely a bibliai hangot igen érdekesen vegyítette a földies, vaskos realitások megéneklésével.

Ez időben írott tárcanovellái filozofikus, ritkán derűs, inkább szomorúságos és kiábrándult hangulatú művek, néha valami fanyar gúnnyal, s meglepő csattanókkal végződők. Ízes, irodalmi hagyományokon csiszolódott nyelve már elárulta a vérbeli író. Mind versbeli, mind prózai nyelvén azt is érezni, hogy Ady, Babits és Móricz Zsigmond nyelvi forradalmán is túl van, és a modern kifejezési módok a sajátjaivá váltak.

1927-28-ban már több lapban együtt jelentek meg versei, a mi verseinkkel, az akkori Vajdaság legfiatalabb nemzedékének írásaival. A *Revü* című színházi-szépirodalmi hetilapban, a *Délbácskában*, majd a *Képes Vasárnapban* jelentünk meg olykor-olykor együtt, Berényi írásainak zöme persze a *Napló*ban jelent meg továbbra is rendszeresen, hétről hétre, sőt hét közben is többször.

A legnagyobb olvasóközönségű napilap, a szubotica *Napló* olvasói számára hamarosan a legkifejezettebb, legtisztább költői típus Berényi János volt.

A vajdasági napilapok közül nagyobb irodalmi melléklet (1923-24 óta) csak a *Napló*ban jelent meg, továbbra is, masina megszerzésétől kezdve, ez az üzleties szellemmel, de ügyes kultúrpolitikával vezetett magasszínvonalú, liberális napilap terjedelmes mellékletével vasárnapról vasárnapra sok, irodalmi igénnyel készült írást, tárcát, novellát és verset közölt. A vajdasági magyarság szellemi életében komoly

befolyással bírt, és új írók megszólaltatásával igen nagy érdemeket szerzett.

A *Napló* másodközlésben rendszeresen és gyakran eredeti kéziratokból is közölte a legeminebb élő magyar írók és költők kisebb műveit. Móricz Zsigmond, Babits Mihály sok szép írása jelent meg a *Napló* mellékletében. A szabadkai születésű Kosztolányi Dezső pedig haláláig állandóan fizetett szépirodalmi munkatársa volt a *Naplónak*. Kitűnő tollú emigráns-írók is adtak kéziratot a *Napló* számára, s ezek között a nagynevű írók között vált a lap hasábjain a legtöbbit szereplő vajdasági költővé Berényi János. Érett, komoly költői hang jelentkezett vele.

1927-ben a *Revü* című hetilapnál, Arányi Jenő útján, a szuboticei Fischer és Krausz nyomdában ismerkedtem meg személyesen Berényivel. (A nyomdában a *Szervezett Munkás* című baloldali lapot korrigáltam akkoriban önkéntes szakszervezeti munkával.)

Berényi középtermetűnél alacsonyabb, vállas ember volt, eléggé megtermett, jóformájú busa fejjel. Hullámos, barna fürtjei alatt domború, széles homlok, beszédes, nagy barna szem, hosszszas, szabályos metszésű orr, könnyen mosolygásra húzódó, erős szájban a dohányzástól barnás, hosszúkás fogak. Csinos ember volt, rendben tartott, de kopottas öltözékben. Nőtlen ~~ember~~ volt még akkor.

Megismerkedésünktől kezdve hol egyik, hol másik szuboticei magyar lap szerkesztőségében találkoztunk néha-néha. És gyakran beszélgettünk irodalomról. Már akkor szembetűnt nagy olvasottsága. Beszélgetés közben azt is elmondta Berényi, hogy egy ideig kispap volt, aztán orvostudományt hallgatott Magyarországon. De tanulása félbemaradt.

Már diákkorában írogatott. S most nem fukarkodott Berényi a verseivel. Adott olykor verset vagy prózát a *Revü*nek is, amíg meg nem szűnt a kisformátumú hetilap. Pedig a *Revü* fennállásának két éve alatt, aligha fizetett versekért. . .

A *Revü*t a szuboticei mecénás-nyomda, Fischer és Krausz nyomdája adta ki, mint annyi sok más kezdeményezést, írókkal, újságírókkal közös kockázatban. Gyöngén ment a *Revü*. Ekkor helyette a *Képes Vasárnap* című, nagyobb formátumú képes hetilapot

indította meg a nyomda 1928-ban társasviszonyban Csuka Zoltánnal, aki a lapot szerkesztette. Ez a hetilap megnyitotta hasábjait a színesebb prózai íróknak. Igyekezett a vajdasági fiatalabb tollforgatókat mozgósítani. Berényitől is hozott egy-két cikket, tárcát, de közelebbi együttműködés nem jött létre Berényi és Csuka között. Pedig ekkoriban fontos irodalmi esemény volt készülöben. Csuka Zoltán összegyűjtötte a vajdasági versírók javarészét, és *Kéve* címen 1928 első felében kiadta az első vajdasági magyar versantológiát. Csuka nem vette föl a kötetbe Berényit. Pedig már évek óta írta legszebb verseit, és évek óta szerthordta őket a vajdasági sajtó, s akár önálló kötetet is összeállíthatott volna már megjelent, java írásaiból.

Hogy miért maradt ki ekkor Berényi a gyűjteményből, nem tudom. Talán Csuka nem tartotta őt egészen vajdaságinak? Hát az emigráns-írók a kötetben? Ez a föltevés nem nyújt magyarázatot. Pedig a fiatal Berényinél sokkal színtelenebb, jelentéktelenebb költőket is közölt Csuka a *Kévében*, sőt igen konzervatív, vidékies versírókat is. Csuka hallgatott a szerkesztés belső ügyeiről. Berényi is hallgatott. Csak írta tovább áldó-átkozó, sok csalódás megélését tükröző, éteri tisztaságokat lehelő, szokatlan lírai csengéssel csilingelő, vagy sötét, gyászos hangulatokba húzódó, széles skálájú liráját.

*

Néhány életrajzi adatát is el kell mondanunk, hogy jobban megismerhessük Vajdaság két háború közti irodalmának ezt a sajátos alakját.

Berény János Kucora bácskai községben született 1902. május 16-án, mint elem került iskolai okmányából olvasom. (És nem 1904-ben, mint a *Reggeli Újság* 1939-ben, Noviszádon kiadott *Lexikona* tévesen közli.)

Apja Pankovich János földtelen zselér volt, mint egy Kucorán kiadott helyhatósági bizonyítvány tanúsítja, és anyja: Pap Julianna. A család szláv (valószínűleg délszláv) eredetét a Pankovich név bizonyítja. Pap Julianna, a költő édesanyja egész életében hibásan beszélt magyarul, ruszinul jobban tudott. Az öreg Pankovich családja svábokkal keveredve magyarosodott

el, és Berényi apja, a gyöngébben beszélt német és ruszin nyelv mellett, legjobban magyarul beszélt már.

Pankovich János, a költő apja 1916-ban költözött Szuboticára, illetve a szuboticei határban húzódó Vágójárára, de még 1923-ban is kucorai illetőségűnek számított, amit egy, a Károly fia inasiskolai tanítatásával kapcsolatban beszerzett vagyontalansági bizonylat is igazol. A községi helyhatósági bizonyítvány megerősíti, hogy Pankovich János „teljesen vagyontalan és keresete nem haladja meg az átlagos napszámot”.

A költő a gimnázium I/a osztályát tiszta kitűnéssel, az 1914-15-ös iskolai évben végezte el Szuboticán. Egy szegény rokonuknál lakott, aki a vasúton nehéz testi munkásként dolgozott — mesélik most hozzátartozói. Nehezen ment a jófejű fiú taníttatása, valószínűleg ez is egyik oka volt, hogy az öreg Pankovich bérletet váltott a vágójárási homokon, azért telepedett meg és épített ott kis házat adósságra, hogy katonának bevonult legidősebb fiát és a gimnazista Jánost közelebből segíthesse. Akinek az akkori tandíjas iskolázásról fogalma van, az elképzelheti, a zsellérgyerek „úri iskolába” járásának sok-sok nehézségét.

Tizenkét éves korában iratták be Jánost a szuboticei gimnáziumba, tehát a kucorai hat elemi elvégzése után. Ottani tanítói ajánlották az apjának, hogy tovább iskoláztassa. János a második fiú volt a földtelen Pankovich-családban. Szülei hallatlan szorgalommal valami kis pénzt kuporgattak össze, s abból kezdtek kisparaszti életet a vágójárási sivár homokon, Szubotica északi környékének homoktengerén.

Hogy milyen nehéz küszködéssel járt a homokvilág vágójárási csücskében az élet, azt maga Berényi János írja meg egyik 1928 elejéről származó riportjában, melyet a *Naplóban* tett közzé.

Így írja le sétáját a vágó- és hajdújárási tanyák közt:

„Ady alföldjére gondol az ember, virágtalan és fátlan tanyák bóbiskolnak gémberedetten, szinte belekristályosodva a levegőtlennek látszó holdas éjbe. Csak itt-ott ijed föl egy akác vagy jegenye, a félsötétben olyan, mint valami égről lecsüngő kövér fölkiáltójel, lába alig-alig éri a síkot, a homo-

kot, mert ha egyik se, de ez van: homok, egyenletes homok, nyomorúságos vértelenségével. Sápadt sárgasága még éjszaka is kiütözközik, ahogy a határral nem törődve szalad és nekiütődik a szegedi földek sivárságának.

Elfakult néma vidék, bizonyára egyik leghalkabb része az országnak.

Nincs itt semmi hang, még a politika mindenütt könnyen burjánzó nesze is lassan elfelejtődik itt. Az arcon nem figyelhet a várakozás, a verejték hamar lemossa, ha olykor ki is rózsállik egy percre a városban halott újságokból. Mert a munka, a verejték, az nagyon kell ide, mindig is kellett, de különösen azóta, amióta az agrárreform a város földjein könyököl.” (Itt Berényi a királyi idők agrárpolitikáját említi.)

A homokon vergődő földművesek életét így írja le:

„A vágójárási és hajdújárási földbérleteket (ilyen bérlő Berényi apja is, L. I. megjegyzése) 1925-ben parcellázták föl az igénylők között, addig 4-5 holdacska húzódott meg egy-egy tanya mellett. Összeszorított marokkal adta az eredményt ez is, de mégis jobb volt, ha mást nem: a bizalmat tudta előredobatni a munkájával a következő esztendőre. Azóta öten-hatan veszekszenek egy ilyen földdarabbal. A vágóiak ezt úgy mondják, hogy az agrárreform egy koldusból ötöt csinált. Az eredmény majdnem semmi, mert a homok nagyon fáradtságos kezelést kíván, jó és évenkénti trágyázást, állandó örködést a földek fölött, különösen a vetésültetés első három-négy hetében, ősszel vagy tavasszal, amikor a közeleső erdőkből hemzseggő varjúcsapatok fél óra alatt egész nagy területen tönkretethetik a virágzó vetést. Ilyenkor bizony már jóval pity-mallat előtt talpon kell lenni, egy-két ember egész nap esőben, viharban kinn legyen a földön, és ostordurrogással vagy lármával elhessegesse az erőszakoskodó kártevőket, különben kezdheti újból. Megtörténik, hogy egy-egy meszebb lakó vagy hanyagabb földmunkáló ekézés idején egy csírást sem talál a kukoricaföldön. Különben a földosztásban javarészt városiak részesültek, ezeknek elsősorban nem érdemes, de nem is bírják nyolc kilométerről alapos művelés alá fogni a makacs homokot. Az út rossz, egyik része még a

háború előtt félig kiépített és azóta teljesen tönkrement műút, a másik fele viszont fölívagott homok, ahol agyig süpped a kerék. A kár a kocsiban, lóban, fölülmúlja a hasznót, amit jóltermő év esetén is várhat az ember. De legtöbbjének lova, szekere sincs, nem látja érdemesnek, hogy csak ezért lovat tartson, vagy ami általánosabb: módja sincs rá. Úgy egyszerűsítik a dolgot, hogy a tilalom ellenére másokkal munkáltatják a földjüket, ami viszont az egyébként is erőtlen homok állandó legyengülését vonja maga után évről évre, mert hát a megmunkálónak a maga földjét is nehéz és kockázatos erőben tartania.”

Hogy milyen eredményeket értek el az akkori földműveléssel a vágójárásaiak, azt is elmondja tömören riportjában Berényi:

„A rozs még a legkiadósabb. Kukorica csak ritkán válik be: ha esős az év, mert a homok, ha két hétig nem kap esőt, olyan száraz, hogy kívül benne a tavaszi. És hát itt Vágóban, ha esőért imádkoznak, a jó isten bizony többnyire szelet küld. A szél — ez a vágói eső — fölkapja a homokot és vágja az ember szemébe. Jön utána olykor eső is, de akkor már rendesen késő van. Szóval a kukorica itt nagyon kétes valami a földművesember kártyájában. Rozs, ha nagyon jó az esztendő és igazán erős a talaj: meghozza holdankét a négy és fél, ritkán az öt mázsát.”

Ezen a vágójárásai homokon épült a kis Pankovich-tanya is (ma a költő öccse, Pankovich Károly lakik benne családjával, ő földműveléssel foglalkozik). Ezekről a tanyákról így írt fontosabb idézett riportjában Berényi:

„... a tanyák fehérek, szikkadtak. Fénylők. Némelyik akár egy kiásott fehér koponya. Homlokzata, mint a csont, két sötét ablak rajta a szemüreg.”

A kucorai zsellér-életből kivált Pankovich János kisföldbérelő korában is nehezen taníttathatta egyetlen gimnáziumba jutott fiát, mert, bár egy fia nős volt már és távol élt, otthon még három gyereknek kellett kenyeret adni. Így érthető lesz, hogy a szabadkai gimnáziumból néhány évre már Kalocsára kerül kispapként a jótanuló János, hogy tanulmányait olcsóbban vagy ingyenesen folytathassa. Kalocsán tanult három évig, de valami össze-

tűzése volt az iskolai hatóságokkal, talán elmondta, hogy érdeklik a lányok és nem akar pap lenni — tény az, hogy a gimnázium hetedik osztályából távoznia kellett. A középiskolai befolyás, a családi vallásos élet sem hat rá annyira, hogy teológusként folytassa főiskolai tanulmányait, pedig az ingyenes lenne. Egészséges ösztöne tovább viszi Jánost. Magántanulóként Baján érettségizik, aztán az orvosi karra iratkozik Pesten.

(Egy színes írásában később zavaros álmait meséli el arról, hogy újra középiskolás, egyik félelme még álmában is gyöttri, az, hogy újra kell érettségiznie, hogy fizikai képleteket kell fölírnia a vizsga tortúráiban, hogy köbgyököt kell vonnia az irodalomból, hogy söröznek este nyolc után és lányt kísérgetnek, és álmában biztosra veszi, hogy megint kicsapják az iskolából stb.)

Valami főiskolás anyagi támogatásban részesül Berényi egyetemi éveit alatt, s apja is otthonról — szinte a népes család szájától megvonva — segíti fiát a tanulmányaiban. A fiú önkéntes szorgalommal nyelveket is tanul. Saját szavai szerint kicsit tudott németül és franciául, latinul jól, valamit ruszinul és szerb-horvát nyelven, de egész kitűnően csak magyarul tudott.

A családi támogatás és a segélyezés mellett azonban, ahogy maga Berényi mesélte később, a főiskolás nyomor rengeteg változatában volt része két éves medikussága idején.

Ebből az időből való *Boncoló teremben* című, majdnem hangulatos verse:

*Diákemlék: húszéves életem; —
az asztalon rég kihűlt holttetem
s kezemben kés;
a csupas, hűvös boncoló teremben
néha szinte vidáman elmerengtem,
de mielőtt
kivágtam volna a halott szívét,
szétfeszítettem két száraz szemehéját,
nem azt kérdeztem, hogy az égi rét
szelid lankáin hol jár most a lélek,
csak egy közömbös kérdés nyílt elém,
s a szemét néztem meg: ugyan kék-e, mint
a kedvesemé,
vagy barna talán, mint az enyém?*

Aztán megpróbál nevelősködni egy gazdag paraszt családnál. De ott gyorsan kitélt az esztendeje. Majd próbált tanyai tanítóságot vállalni, de ez se-hogy sem sikerült neki.

A gimnázium utolsó éveit alatt már írogatni kezdett. Az egyetemi évek alatt folytatta. Közben időről időre

hazajárt a határon át szüleihez, különösen az iskolai szünidőben. Útlevel nélkül persze, minden ór és minden paraszt ismerte azon a környéken, ahol a határtól egy-két kilométerre apja tanyája volt. Sokba került volna az útlevel. Odaát nem is kapott volna, nem volt odaváló illetőségű. Egyik itthoni tartózkodása alkalmával küldte be verseit a *Bácsmegyei Napló*nak. Biztatást kapott, és később dr. Dettre János, az irodalmi szerkesztő közbenjárására kis tiszteletdíjat is közölt verseiért. És igen okos tanácsokat a rokonszenves Dettre doktortól, aki nagy kultúrájú, önzetlen irodalombarát és igen tisztességes nézetű, haladó ember volt. Az élelátású emigráns-szerkesztő több vajdasági tehetségre fölfigyelt. Így a hányódó ifjú Pankovich Jánosra is, aki a Berényi irodalmi nevet jegyezte írásai alá. (S aztán életében minden írása Berényi János, Bj, B. J. vagy (b. j.) aláírással, illetve jelzéssel került nyomdába.)

1926-ban kiutasították Jugoszláviából dr. Dettre Jánost, a *Napló* irodalmi rovatának kitűnő szerkesztőjét, aki irodalmi gárdát szervezett a lap ünnepi mellékletének hasábjaira. Azután néhány évig a kommunista emigránsíró és publicista Haraszi Sándor szerkesztette a *Napló* terjedelmes vasárnapi irodalmi mellékleteit, és nála is kiemelkedő helyen jöttek Berényi gazdag lírájának termékei s prózái is. Később Haraszi is távozott Jugoszláviából, és aztán már dr. Fenyves Ferenc, Havas Károly és Szegedi Emil szerkesztők közlik a Berényi-írásokat.

Mint egy nyugtalan lidérc, mint szegény garabonciás járkált Berényi ide-oda, gyakran a határon is át. Helyét sehol sem találta. Valószínűleg akkoriban fogamzott ez a verse:

MÁS CSILLAGOK ALATT

Rossz titkok együgyű végzetével
szülhettek volna Afrikában is
s most ott hajszolnám azt, amit
a vágyak karavánja itt sem ér el.
Feketebőrű asszonyról énekelnek,
nem ismerném
a fehér arcot, a fehér vállat,
a fehér havat, a fehér deret,
és egy sárból gyűrt idomtan bálványtól
kérném és várnám hiába
a mindennapi kenyeret.

Néha hetekre ~~bevetette~~ magát szegényes kis vágójárási tanyájukra, és

írt éjjel-nappal. Aztán bejött Szubotičára, letett a *Napló* asztalára egy maroknyi írást, talán meg sem számolta őket, utána meg valamelyik barátjával vagy ismerősével beült a városi kávéház egyik szögletébe, és irodalomról társalogva, könyvekről vitatkozva, ott gunnyaszott néha egész éjszakán át.

A határon túl, Almás községben egy-két rokona volt a család svábos ágából. Azok valami álláshoz is juttatták időnként. Erről így ír 1929-ben a *Vagyunk* című almanachban, melyet a *Napló* adott ki az év végén, már másodszer, a lap nagyformátumú könyvmellékleteként:

„Kezdtém mint írni, folytattam mint végrehajtó, és befejeztem a karriert mint gyengeszívú, mindkettőre alkalmatlan egyén. Mindezt rövid hat hét alatt.”

Az évben sem sikerült „jeles közéleti személyiséggé” válnia, ahogy maga írja némi akasztófahumorral.

Egyik legjobb barátja ezekben az ifjúkori években a marxista Mikes Flóris, a kitisztult nézetű, keményszavú baloldali költő és novellista. Éjjeleket üldögéltek együtt a kávéházban. A maga különös módján beszélgetett ez a két, ritkamód kiművelt ember. Szinte megható volt a kettejük összetartozása. Talán semmiben sem értettek egyet. Berényi a vallásosság és a nihilista hitetlenség között ingadozott. De egymás költői értékét érték és megbecsülték. Mikes korai halála után nem is állt többé olyan közel Berényihez senki a *Napló* berkeiben.

Pár héttel Mikes Flóris halála után egy nagyobb cikkében, ahol Mikessel való megismerkedését és barátságát írja le, Berényi így búcsúzik szeretett társától:

„Ott fekszik most már a zágrebi temető egyik dombja alatt: Mitrofan és mindannyiunk hamar elnémult jóbarátja. Én itt egy mondatot tördelek még, egy epés vitatkozás kicsit gúnyos elintézését. Az én akkori igazságom, a mostani igazolással, de mégis nekem valahogy szomorú, hogy ez az igazság az enyém volt, hogy sor kerülhetett most a bizonyásra is. Barátságról volt szó, már úgy, az éjjel utáni csillagokban, azzal az érzékenykedéssel, amit nem én hoztam divatba. Egyszerűen leintett, és odavágta, hogy aligha élt és él valaki a világon, akinek ki-

dőltevel csak egy pillanatra is visszaneztek. Magamnak élő vagyok, józan vagyok, egészséges vagyok, sőt egyetlen betegségem ez a szívtelen és túlságos egészség, s alkalmasint csak nevetni szoktam a nyavalyásokon, akik egyik a másikával úgy-ahogy is törődnek. El kellett hallgatnom a vádat, lusta voltam arra, hogy érveljek ellene. Sőt mondhatnám, akkor jól is esett ezt a félreismerést elfigyelgetnem. De most itt, messze a sírjától, messze az utolsó találkozásunktól és néha messze annak elhíttetésétől is, hogy ő már halott, itt most utána kiáltom, hogy igenis hiányzik és igenis gondolnom kell rá mindennap, és látom, hallom, egyre várom, és ha már önző vagyok, haragszom rá és bántani szeretném, hogy így, ilyen korán itt-hagyott minket.”

*

1928-30 körül a budapesti *Nyugat* című folyóirat közölte Berényi néhány írását. Talán néhány más pesti lapnál is próbálkozott. Később nem jelentek meg ott írásai. Mi volt ennek az oka, nekem Berényi nem mondta el. (Sajnos, ma ezeket a *Nyugatban* közölt írásokat fölkeresni nem tudom.)

A január 6-i diktatúra bevezetése után ritkultak, halkultak Berényi írásai, de aztán lassanként megint szép helyet foglaltak el versei a *Napló*-ban.

1928-29-ben ritkábban működik közre Berényi a *Szenteleky* szerkesztette és Szuboticán megjelent *Vajdasági Írás* című irodalmi folyóiratban is.

1930-32-ben *Szenteleky* a noviszádi *Reggeli Újság* vasárnapi mellékleteként megjelenő *A Mi Irodalmunk* című irodalmi lapot szerkesztette Csuka Zoltánnal együtt. Berényi ide is követte *Szentelekyt*, és többször küldött neki kéziratot, bár ezentúl is a *Napló* közölte írásait legtöbbször.

A hangulatok embere volt Berényi, de mély szemlélődése eredeti megjegyzéseket termelt. Emlékszem, 1931-ben Szuboticán vendégszerepelt a hudozsesztveniek *Habíma* nevű jiddis színháza, s a *Dybuk* című drámát adták elő a zsidó színészek nagyszerű átéléssel, igazán művészi emberábrázolással. Berényivel egymás mellett néztük végig a kitűnő előadást. Ő írt is az élményszerű bemutatóról recen-

ziót. Értette a szöveget, jobban mint én. Tudom, a színjátszókat dicsérte, de a darab szakadatlan siránkozását sokallotta. Azt mondta az előadás után: „A tragikus életben is kell, hogy legyen egyensúly, s a letört alázatosságból is kizúghat néha a düh.”

*

Berényi János a harmincas évek elején jónéhányszor bent járt Szuboticán. De azért a városban nagyon kevesen ismerték. Inkább csak a szerkesztőségek akadtak ismerősei, az irodalommal is foglalkozó újságírók és néhány szerkesztő. Azok közül egyikkel-másikkal üldögélt néha a kávéházban. Kabátja gallérjába húzva a fejét, sétálgatott is néha egyedül, és nézegette a kirakatokat. Máskor a szerkesztőségben láthattuk. Behúzódtott egyik sarokba, valami könyvérdekeséget lapozgatott.

Valamelyik kávéházi véletlen-ismerőse említette egyszer neki, hogy al-teregeója akadt Szuboticán. Egy jónévű futballista, Berényi János többszörös szuboticaí válogatott, különben hivatalnokember, kapja már egy ideje a szép versekért a gratulációkat, mert igen sok olvasó (főleg nőolvasó) azt hiszi, hogy a futballválogatott játékos a szerzője a kiemelt helyen közölt Berényi-írásoknak.

Költő-Berényink erre egyszer összedte magát, és elindult a valódi nevű Berényi Jánost megismerni. A hivatalnok-futballistát nem találta otthon, csak idős szüleit és két fiatal hűgát, a nagyon csinos Berényi-lányokat. Zavartan bemutatkozott, és egy kis beszélgetésre, egy pohár borra ott fogták. A Berényi-családdal való megismerkedésének igen komoly szerelem lett a vége. A magasabb, búzaszőke Berényi-lánynak, Máriának udvarolni kezdett. Megismerte hamarosan a szőke, mosolygó futballistát is, Mária bátyját. A garabonciás költő most már nemcsak kéziratokat hozott a városba, hanem udvarolni is eljárt.

Állása azonban nem volt. Hivatalvállalásai rendre kudarcot vallottak. Egy idő után mégis valami kis hetilapnál, Almás községben, mindenes újságíró lett, s azután 1934-ben feleségül vette a szuboticaí Berényi-lányt. Ebből a házasságból hamarosan fiuk született.

A királygyilkosság után évekig nemigen tudott hazajönni szüleihez és felesége családjához. De mikor némiképp csöndesedett a kisebbségek és a dolgozók iránti külön hajtsza Vajdaságban, Berényi hamarosan éppen olyan szorgalmasan küldözgette írásait a *Napló*-nak és a *Kalanyán*-nak is, mint azelőtt.

Akkoriban járta róla az az anekdota, hogy Kelebián várja a határon átlépő utasokat, hogy az itteni lapoktól járó szerény, de annyira fontos honoráriumát megvigyék neki. Mert útlevelet ezután sem szerzett.

A háború kitörése előtt járt talán mégis egyszer-kétszer idehaza. De nősülése után már hosszú évekig nem találkoztam vele. Eltért egészen az utunk is. Ő maradt a szemlélődő, csöndes költő, mi, baloldali fiatalok, egyre jobban talpunkra álltunk, és izgalmas harcot folytattunk a munkás kultúrfronton. A szakszervezetekben, a *Híd* dolgain munkálkodtam én, Berényi megmaradt mindvégig polgári keretekbe zárt költőnek, aki pszilicsár újságíróskodást végez a kenyérért, és utána mindennap visszamenekül a tiszta költészethez. Lázás elfoglaltságomban ez idő tájt nem akadtam össze vele, de írásait tovább figyeltem, mert a *Híd* népfront-politikájának befolyása alá került liberális *Napló*-ba küldte ezután is írásait, s néha a *Kalanyá*-ba, mely szintén hozott tisztességesebb irodalmat is. Akkori tudomásom és utólagos érdeklődésem szerint is, Berényi irodalmi írásainak zöme vajdasági lapokban jelent meg egész életében. Ehhez képest jelentéktelen irodalmi munkáinak az a száma, mely Vajdaságon kívül került közlésre, úgyhogy mint író, hatása szerint, szinte csak Vajdaságban lehet számbavenni.

Az apró irodalmi műfajokat művelte a lapokban. Talán egyetlen hosszabb elbeszéléséről tudok, mely két-három folytatásban jelent meg. Verseket, prózakölteményeket, parabolákat, novellákat, kis meséket írt, emellett publicisztikai tevékenységében színi kritikákat, krockikat, jegyzeteket, alkalmi színes írásokat is közlésre adott olykor. Nagyon sok a numerikus próza, zenélő, gazdag nyelvezettel, finom borzongásokkal és szép gondolatokkal telve Berényi ópuszában. Az újságoldalak sarkaiban, hírek közé „behúzott” apró lírai rajzok, kis tanítómesék, böl-

cselkedő példabeszédek egy sok mindent megélt és megértő koponya finoman cizellált termékei. Ritkábban egy-egy riportja is született, amíg többet idehaza járt. Mindenestetre a szubotivai *Napló* gárdája mint szorosan hozzájuk tartozó munkatársat tartotta számon.

Az elmés fordulatokra, szokatlan, olykor kiábrándultan fanyar befejezésre épített tárcanovellák írója is ő. Igen változatos tárgykörből merít. Az azonban érezhető, hogy a gazdagok, a nagyurak alakjait finom, kissé burkolt iróniával rajzolja; a vándoroknak és költőknek, bujdosó katonáknak, régi idők kopott vitézeinek, csepürágóknak az alakjait azonban rokonszenvvel ecseteli; ifjak, diákok, küszködő parasztok, pásztorok figuráit pedig éppen meleg szeretettel. Érezni, hogy közel állnak hozzá. *Aranykapu előtt*, *A sárkány*, *Az iskola* című karcolataiban például a gyerekek, a serdülő kamaszok lelkületének pompás ismeretét árulja el. De csak sokok írásának újbóli áttanulmányozásával, nagy tanulmány keretében lehetne kimerítő képet adni prózájáról is.

A megszállás idején talán egy evig vagy másfél évig katonáskodik Berényi aztán Szubotiván újságíróskodik.

Hányodó vidéki újságíró maradt élte utolsó éveiben is, benne ragadt a provinciális keretekben. (Ebben is a vajdasági írók sorsát élte, akik nem tudtak írói mesterségükből megélni.) És ünnepi órái azok maradtak, amikor irodalmat írt, amikor csak író lehetett.

Jellemző az a verse, amit a vidéki tintakulikról írt *A toll szegény lázárai* címmel. Csak négy sorát idézem:

„Vérük tán nincs is, csak egy halványka
[telkecskéjük,
ez legel bennük a gyomorba]j sovány
[határain,
és ugrál, fajong, biztat, ha nagyon élnek,
vagy szembefordul velük s lehordja
[őket, ha kimerül...”
(1928)

Kollégái előtt is ismert volt könyv vásárlási szenvedélye. Ha irodalmi honoráriumot vagy fizetést kapott, pénze egy részét mindig könyvre fordította, ha nem is volt rendes téli kabátja, esetleg lyukas volt a cipője talpa, avagy viseltes a kalapja. Képes volt a cigarettapénzét is könyvre köl-

teni, inkább valami olcsó, ócska, fináncnemlatta kapadohányt szívott. Zsebébe rejtve vagy a háta mögé dugva csempészte be néha lakásába az újonnan szerzett könyvet, hogy a család, a feleség észre ne vegye....

A régi Jugoszláviában, de a megszállás éveiben is Szuboticán csöndes, hallgatag embernek ismerték Berényit, távol minden zajos társadalmi élettől. Ha bevégezte újságírói munkáját, könyveibe bújtt, olvasott vagy kéziratot rótt szorgalmasan. Néha a furcsán zsongó kávéház sarkában üldögélt. Esetleg, ha egyik-másik jóbarátjával valami kis vendéglőben jó borra akadt, akkor két-három pohár után beszédesebbé vált. Kipirult az arca, és ilyenkor irodalmi álmairól nagy ki-tárlkozással szólt.

Őn, aki fiatalabb korában, a királygyilkosság előtti időben találkoztam vele többször, tudtam, hogy irodalomról, érdekes könyvekről nagyon szeretett beszélgetni, vitatkozni. De a könyveknek csak irodalmi oldala, stílusa, esztétikai értéke érdekelt. A könyv tendenciái hidegen hagyták, hacsak bután embertelen nem volt a könyv. Azt megvetette.

A finom, csiszolt művészi írásként rajongott. A szépséget kereste és becsülte klasszikusokban és modernekben egyaránt. Bár a magyar kultúrát nagyon szerette és gazdagítani óhajtotta, sosem írt magyarkodó verset. Éveken át talán kétszáz versét is olvastam, de az a szó, hogy „magyar” nem is fordult elő az általam ismert versei szövegében. Prózájában is igen ritkán írta le ezt a szót.

Azt éreztem róla, hogy kultúrák fölött lebegő „európai” volt, akit a szégyensége akadályozott meg, hogy utazzon. És csak könyvekben élte ki meszsi tájak, korok és kultúrák utáni vágyódását.

Megszállás alatti újságíróskodása idején Berényi néha dörmögve kifakadt a magyarországi sáskahad, az „ejtőernyősök” ellen. Ő bácskai volt, a vágójárási homok embere, és a meszsziről idesereglett élősködők neki sem tetszettek — említi Majtényi Mihály, aki rövid ideig együtt újságíráskodott vele.

*

Berényi ebből a kétlaki, kallódó íróiságából következett, hogy a ha-

tármenti községeken túl alig ismerte valaki Magyarországon, itt Vajdaságban is csak néhány ismerőse volt Szuboticán, és néhány rokona Szuboticán és Kucorán. Mivel nem magakel-lető s nem is elég harcias ember, ennek a két háború közt igen termé-keny vajdasági írónak sehol sem jelent meg könyve, gyűjteményes köte-lete, ezért rendszeres elemzés, fölmérő értékelés alá nehezen vehetjük.

Az 1939-ben, Noviszádon megjelent *A Reggeli Újság mindentudó lexikona* szükségzavúan ennyit ír róla:

„Berényi János, szül. 1904, költő, újságíró. Versei és novellái magas művészetről tanúskodnak.”

Semmi több.

Az 1924-es *Vajdasági magyar írók almanachjában*, melyet a *Napló* adott ki Szuboticán, még nem szerepel. 22 éves akkor, s az évben küldi be a *Napló*hoz bírálatra verseit.

Az 1928. év első felében megjelent *Kéve* című versantológiában sincs benne, amint már előbb említettük. Az 1928-as év végén megjelent és az 1929. évvégi *Vagyunk* című *Napló*-almanachokban már mindkétszer szerepel.

~~Az 1933-as *Ákácok alatt* című no-ndchjában is benne van. (A *Reggeli Újság* adta ki *Jugoszláviai magyar írók írásai* alcímmel.)~~

Az 1933-as *Ákácok alatt* című novella-gyűjteményben viszont nem szerepel. Hogy miért, erről nincs tudomásom. (Ezt a könyvet Szenteleky szerkesztette.)

Csuka Zoltán az 1941-ben, Pesten kiadott filléres piros klasszikusok bácskai novella-gyűjteményébe bevette Berényit is a többi bácskai író közé. (*Népművelők Társasága* kiadása.)

Herceg János 1942-ben kiadott *A diófa árnyékában* című bácskai elbeszélőket megszólaltató, antológia-szerű gyűjteményéből megint csak hiányzik Berényi. (Alighanem ez idő tájt kato-na.)

Csuka Zoltán 1941-ben a *Népművelők Társasága* pesti kiadásában megjelent novellagyűjtemény szerkesztőjeként, az előszóban ezt írja róla:

„Berényi János már a föld népének fia, írásait, minden realizmusuk ellenére is, valami mélységes idealizmus és romantika szövi át.”

(Csuka megállapítása inkább Berényi prózájának egy részére áll csak.

Csuka itt Berényi újabb novelláiról beszél, nem foglalkozik az előző másfél évtizedben kelt Berényi-novellákkal, amelyek többnyire sokkal borúsabb hangulatúak.)

Máshol is találtam Berényi munkásságáról némi értékelést. Ezeket a helyeken is mint bácskai írókat bírálják.

„A csüggedésekkel viaskodó és Claudel-i tisztaságok felé törekvő Berényi János... költészete inkább Fekete Lajos felé mutat. (Diárium, 5. szám. Kir. Magy. Egy. Nyomda kiadása, 1941. május. Idézet Iványi Sándor cikkéből, melyet a háború kitörése előtti vajdasági irodalomról ír.)

A mondat első fele mond valami lényegeset és találót, hogy Berényi költészete valami nagy-nagy tisztaságok felé mutat, de a mondat másik része téves helyen tapogat, ti. az, hogy „költészete Fekete Lajos felé mutat”, mert Berényi költészete összetettebb, sokkal bonyolultabb Feketéénél. S Berényi egész más célkitűzésekkel fejlődött, mint Fekete Lajos. Stílusukban, gondolkodásmódjukban, témakörükben, verselésük modorában, kifejezőképességük erejében, tehát költői minőségükben erősen elütnek egymástól.

Csak egy Berényi-verset idézek itt, a *Világtájak* címűt:

„Előttünk van észak,

a többi fölcserélt irány félőrüllettel
bevarrt sebek sajtósában énekel
és mindenünnen tövtskoronák néznek

nem tudjuk, hol virágozott föl az első [napkelet,
hol ugrott égő toronygömbre a dél,
hol rácsálya szárnyát az utolsó alkonyat.

A napok mind sátrnak, vagy ünnepelnek
és ugyanaz a könnyük, ugyanaz az [jénekük,
ugyanaz a fényük, ugyanaz a hívásuk,
és egyforma sötétben és hosszan ágazik [szét
lépésüinktől a gyötrő hármassá árnyék.
S mi csendesen ballagunk velük előbbre.

Es hasztalan fordulunk meg néhanap:
velünk lendül a három-küllős árny is,
a zengő égítést lesorvad a ránézó arctól
másutt robban ki fonnyadt lelkendezéssel

s piros fekélyekre tűzve újra mögöttünk
címbalmoznak a napos világtájak
sugárzó ígék ezer szerelmű húrjain,
s előttünk újra észak borzalma dermed.”

Ez a költészet nem rokon Fekete Lajos földszerető, érzelmes lírájával.

Gyakori ellentmondásokkal átszőve gyarapodott Berényi költészete. Csak írt, nem nézett sem jobbra, sem balra, szinte valami abszolút költészet felé kutatva csapongtak ezek a versek; humanizmussal telve, de átfogó hit nélkül, mindig valami tisztult hit utáni vágytól lobogva. Töprengő természet Berényi. Magába húzódo, filozofikus hangulatokat megéneklő ember. Mélyre hatoló meditatások, keserű csalódások tükre és néha pillanatnyi örömmök kavicsait dobálgató céltalan játékok Berényi János versei az első évekből. Ezért változtatja a legzártabb klasszikus formákat a rafináltabb kötetlen, modern szabadvers százféle szólásával. Néha éppen a kettőnek rejtetten rímes elegyítésével.

Valami fojtott pátosz, valami szokatlan fölfokozottság, ami legtöbb versét megkülönbözteti a két háború közötti minden más vajdasági költőtől. Pedig kimondott vajdasági jellegük alig volt az ő írásainak. Általános emberi problémák izgatták.

Fiatal éveit persze még a keresés jegyében telnek el, de lírája egyre szélesebb érdeklődésű.

Költészetére jellemző az alábbi, 1926 végéről való verse is:

ALKONYATI RITMUS

A nap síkngó késeket köszörül,
a bűnök úsznak a kikötőbe,
a láz csodákat boronál,
az árnyak ballagnak a temetőbe,
a sebekben a fájdalom megérik,
a szív kifeszíti a kapukat,
a gyász belesápad a tükörbe,
a vér minden erecskét kikutat.

A mélyben a szók titka kivirágzik,
a kehelyben lángol a szeretet,
a kutaknál fehérben ül az emlék,
a szél letörli a nevedet,
a csend harangján mozdul a kalapács,
a vágy meleg pecsétét hoz a vérnek.
A nap sebesen köszörül, köszörül,
a kések már a szívedig érnek.

Vagy 1927-ből a következő költemény:

KOCSI A VÁROS SZELÉN

Szinte élt a kép, mint akit puha láz [szomorít:
alkony kúrtszava csúsztatja a rozoga
lenn véres fésű borzolta jajgatva a tüzet, [Kocsit,
a sarkon újra meghalt a száraz feszület,
a felhők éles csipkékén süttött az ezüst,
a por ágaskodott, mint az áldozati füst,

a nap már sistergett a dőlő katlanok
 alatt,
 az ég csorgatta rá a zavaros olajat,
 a ló melán vonszolta a zörgő terhet,
 az ember ott gyalogolt a kocsi mellett
 szemén vádba süppedt a vérző kék sziget,
 szájában a sós ízek hamuja kért vizet,
 homlokát szúrta a gyász nagy kérdőjele,
 szívét langyos dobpergés öntötte le,
 arcán sütkérezett a szertérazott sírás:
 „a hét sebekből, uram, de bőven kijutott
 Imára”.

A kocsi koporsót vitt ki a tanyára.

Soha senki sem szedte össze a verseit és prózakölteményeit, sem pedig férfikorában egyre szorgalmasabban írt tárcáit, testesebb novelláit, elbeszéléseit. Nem volt önálló szerzői estje, és könyve nyomtatva sehol sem jelent meg.

Halomban heverő vajdasági közleményeiből 1936 után, összefűzött, vas-tag albumszerű papírívекre ragasztgatták a feleségével az írásait: verseket, prózai munkákat vegyest. Nyaláb-számra szaporodtak így a befűzött, ragasztott könyvek. Még az évfolyamokra sem igen ügyeltek a beragasztásnál, mert 1935-36-37-ből való írások közt 1927-29 vagy 31-ből származó újságvágásokat is találni a rokonainál maradt gyűjteményekben.

Sokáig csapongóan ível fölfelé ennek az elragadó stílusú, költőiségében mindig ünnepien beszélő embernek a poézise. Sorai szárnyat kapnak, és ellenállhatatlan áradással fejezik ki egy izig-végig teliszivű lírikus látását, életérzését, mint ebben a csupa-ritmus versében is.

EZER CSODA EZER SZEM FELE

Neked gyöngy, nekem könny,
 neki vér, nektek ideg,
 nekik ér,
 nektek hideg, nekünk forró,
 nekem piros, de ezernek
 hó vagy korom: szálló pihe
 vagy fekete vagy fehér,
 szemnek szín, nyelvnek íz,
 száznak szó, tónak öröm:
 tiszta víz.
 Kiszűnnek hosszú számsor:
 néha kilenc, néha tíz!
 Vágynak út, útnak kocsi és kocsnak
 víg teher,
 öreg lábnek alig-lépés,
 alig összeg, alig egy-két
 százezer.
 Tengereknek parti város,
 lobogónak fülge szél,
 ősznek hulló édes sóhaj:
 falevél
 és tavasszal csillandása mindeneknek,
 ami él,
 egynek könny, másnak harmat

s harmadiknak
 vagy szürke víz vagy ennél is
 kevesebb:
 üres papír síkja fölött
 tavaszálló toll hegyén egy
 tentacsépp.

Eleinte szinte sohasem érzik rajta az életben gyakori, pillanatnyi kifáradás, a mesterségét űző ember olykor letört perceinek szürkesége. De vagy tíz-tizenkétéves működés után mintha stagnálás, motívumok ismétlődése érződne lírájában.

Berényi költészete 1936—37 után a megfáradás bizonyos jeleit mutatta. De nézzük egy ekkori versét:

LEHET-E MÁSKÉNT

Ha szózatra lesőt talált is el az isten-
 [ajzotta ideg,
 ha értelmet fogott is az égő csipkebokor
 [vadásza,

s ember maradt a talpán,
 aki a hetedhét-országának nekivágott
 s tarsolyában csupa tavaszi csillagot
 [csörgetett:

tehet-e másként és lehet-e másként,
 mint ahogy előtte a szürke milliók?
 Talán túlment a világlelező szivárvány
 [íve alatt,

ha bűnös férfi volt: szűz hajadonná
 [változott,

és annyi csodát köszöntött,
 amennyi víg fája van a tavasznak;
 de ott,
 ahol már az utolsó garasokat kérik —
 bár ezer hegedűt penget egyszerre a
 [sziv:

szólhat-e másként,
 mint az, aki csak a dadogásig jutott el
 s aki körülszemléldve
 és visszanezve együgyűen csak ennyit
 mond:
 „nem így képzeltem el az egészet”.

Nem kevésbé termékeny, de bizonyos elerőtlenedés határozottan érzik rajta. Itt-ott a kijózanodás keserűsége is elfogja, egyet-egyet káromkodik is:

SZÁND NÉHA EZT A KORT

Dobogtasd szíved egy zsarolt
 kegyetlen sors tránt is,
 átkozd meg százszor ezt a kort,
 de ha teheted, szánd is!

Elég a szegyen, hogy szegény,
 a jó hit mécsé mellett
 annyi rossz máglya énekén
 vidulva csak bajt ellett.

Ertetlen, irigy, mord banya,
 virágaidon talpal,
 de ha panasszal szólana,
 köszöntsd levett kalappal.

Talán szégyenli maga is,
rossz nász gyönyörét bánva,
hogy ennyi hitvány és hamis
bitangot szül világra.

(1942, Kalangyos)

Gyönyörűen áradó, gazdag képei megfogyatkoznak, idillikus hangulatú versei már nem olyan üdék, mint ifjabb éveiben. Józanabb, kedvtelenebb ez a Berényi, mint az alábbi verse is mutatja.

TIED AZ OSTOR ÉS A KESERŰSÉG

Van pajta színiig búzával,
pince is hordókkal tele,
seba, pajtásom, te sem vagy szegény:
tied a Göncöl-szekere.

Hét csillag-öktör a járomban,
s ha sovány is a bér meg a koszt:
álmok szekeren mások aranyterhét
aranyos kedvvel fuvarozd!

Szomszédodnak dalol a magtár,
komádának kotyog a pince,
s nekik hajlong táncosan talán
a lányod válla, gerince, —

de tied az ostor, a keserűség,
a vérző szitók s az átok,
s csak te átkozhatod igazán
a másnak édes világot.

(1943. Halála előtt egy évvel
közölte a Kalangyában.)

Talán túlságosan is hivatásos már. Elég sok prózával jelentkezik. Több az idilli ezidőbeli novelláiban; az, amit Csuka Zoltán nemsokára idealizmusnak nevez, s ez egy kicsit mesterkélten hat olykor. Korának közvetlen kérdéseit továbbra is alig érinti bennük.

Talán ott a magyarázat, hogy megrekedt a vidéki keretekben, nem vált magyarországi íróvá, de Vajdaság életét sem élte teljesen.

Páratlanul szép kifejezései megkopnak, az elújságíró-sodás jeleit mutatják az 1940 körüli és a háború alatt született írásai. Nyilvánvalóan fokozódó alkotási válságot élt át. Kibontakozást már nem ért meg.

A háború alatt szabadkai újságíró-skodása idején valami leegyszerűsödés megy végbe verseiben is. Kesernyesebb, jobban a valóságra utaló hang mutatkozik nála, talán a szülőfölddel való szorosabb kapcsolata okozta. Mindenki észrevette ezt, aki elindulása óta figyelte munkásságát. Persze könyvbe szedett, időrendben összeválogatott gyűjtemény nélkül igen ne-

hez fejlődését, mondanivalóinak változását és stílusának újabb sajátosságait nyomon követni. De könyvtárakban és Berényi rokonainál való hosszabb keresgélés után mégis sikerült bizonyos áttekintést nyernem, hogy fölfrissítem visszaemlékezésemet.

Az újra és újra átolvasott versek, a 40-es évek végéről s a háború alatti, időből, mind meggyőznek arról, hogy bizonyos fokú hanyatlás érezhető Berényinél. Vajon tudatában volt ennek? Egy újra erősebb verse arról tanúskodik, hogy foglalkoztatta lemaradásának gondja:

ÚJ METEOROK

Mi csak itt maradtunk
a szégyenkezés asztala előtt
szavakkal labdázó nyelvel,
billentyűkön bukdácsoló ujjakkal
dömbökre csipett pörsenésekkel,
nekünk-szép ravasz édességgel,
másoknak haszontalan jóval,
s értéken túldobott rézgarasokkal,
amiknek neveléses erszénye
még mindig a fájdalom.

Kései csirák:
ébredésükkel
a könny gyűlölcset vágják ketté,
de az akarat sugara
nem tűz beléjük forgó csillagot,
mert a csillag csillag maradt,
a rózsza virág maradt,
az ének ének maradt,
az öldöklés bátorság maradt,
a magáról lórmázó: titok maradt,
a család igazság maradt,
a szerelem füllelt ágy maradt,
és a csodák üres rések maradtak
a szomszédos kopasz telekre.

Az igaz költők különben
ott némáskodnak a durva prózán,
ki fűt, ki számol, ki kísérlenez,
de a fájdalomról egy se ír,
s papírról verset tán egy se olvasott,
és nem ismeri ezt a szót: lélek,
románcuk egy híd,
ballada a gép,
érzés az anyag,
rímek a kapesok,
szikra a hangszó,
ritmus a forró kattogás,
ezer bolond kerék a szó,
vas és papíros,
tenta a tűz,
líra a mozgás,
lélek a villany,
észme a kenyér,
és olvasók az érte izzadók.

Munkálkodásának utolsó éveiben az észrevehető leszürkülés, kimerülés mellett, itt-ott a valóságnak valami közvetlenebb, gorombább, káromkodóbb tudomásvétele is előfordul nála. Bizonyos szociális motívumok nyernek egy-egy versében határozottabb hang-

súlyt. Mert szociális érzéke volt, ha kifejezett tendenciával nem is írt verset, s erkölcsi kérdések is mindig erősen izgatták.

Egy verséből idézek a negyvenes évek végéről:

„En milliót és milliót szeretek,
ha név: csak nevet, ha névtelen: egy
s a korsajában egy kortyot, amit nem
holtig őriz
annak is, akivel sohasem találkozik,
mert mindenben valami repeső csoda ég,
az újban szeretem a jövőt,
a régiben szeretem a múltat,
az idegben az ismeretlenség szent
s az egyetlenségben
milió szívvel szeretem a mindent.”
(Szerelem mindenkihez)

Nagyon érdekes nem sokkal előbből ez a kis verse is, az erkölcsi kérdésekkel kapcsolatban:

ÚJ BETYÁRRÖMANTIKA

Kopasz, szürke aszfalt a pusztá,
füsttel festi a délibábót,
bohóc lett a zsványromantika,
amikor ennek is nekivágott.

Itt-ott cégéres népkönyha-csárda,
becsali helyett: nekeresd,
mohón és részegen nyeli benne
sok rongyos vendég a híg levest.

Az égi tető csak egy-két emelet már.
A mennyet kar: néger zene,
s egy földi ablak résein nevet le
az isten csillagos szeme.

Lenne burjánzik a rend és szabály-bozót,
verejték itatja a füvet
s vérdíj bélyegével bujkál a pusztán
a hajszolt betyár: a becsület.

Égésben véve érdemes lenne egyszer összeszedni a könyvtáraink lapgyűjteményeiben föllelhető sok-sok írását, és átfogóan értékelni Berényi egész munkásságát, mint a régi vajdasági irodalom kifejező erőben egyik legkialakultabb egyéniségének ópuszát. De ez a mi jegyzeteink, kutatómunkánk méreteit és lehetőségeit most túlhaladná.

Magányos, kóbor legénye maradt végig az irodalomnak. Határozott világnézete vagy kialakult harci álláspontja a két nagy fronton küzdő történel-

mi összecsapásban nem volt, illetve sajátos, egyéni, megrekedt nézőpontból figyelte a küzdelmet.

„Nekem nem volt hitem, virágom,
egy árva béres volt leghűbb apostolom,
— bolondos csillagom, ahogy nővelte
úgy ette és temette a rozsdá és korom.

... Majd egyszer csónak indul s Kelettől
csillagtól csillaghoz evez rajta a holt,
Ki hitről nem tudott s útról nem
s kinek szívében igaz próféta nem
(Csak néha gyúltam föl,
Hétről-hétre, 1936)

Mikor a második világháborúban a közvetlen csaták a mi tájunkon túlhaladtak, ő ittrekedt Szubotícán. Elindult gyalog ki a városból. Talán Vágójárás felé tartott, talán Kelebia felé, ahol kisfia és a felesége tartózkodott a bombázások elől menekülve.

Ismét a régi utakon haladt. Katonabakancsban, civilruhában ment a földeken át.

Az irodalmi és társadalmi magányosság végig elkísérte. Úgy is halt meg egyedül, senki sem volt mellette utolsó útján, sem barátja, sem szűkebb családjából valaki...

Hozzátartozói ennyit hallottak: Szubotica és Kelebia között valamilyen katonacsoport vagy járőr a dűlőutakon letartóztatta. Talán az őrhelyükre kísérték, mesélték az arravaló tanyaiak. És az akkor még nem rendezett határvonal közelében nyomaveszett Berényinek. Katonabakancs volt a lábán a sár miatt. A háborúból hozta haza, Horthyéknál való bevonultatása idejéből. Sose volt előbb katona. Onnan a háborús katonáskodásból maradt a komisz-bakancs. Lehet, hogy szökött hadifogolynak nézték, és lelőtték. Lehet, hogy ez is kőzsa mendemonda. Mindenesetre nyomaveszett. Azt sem tudják a hozzátartozói hol nyugszik. Akik esetleg eltűntették, azoknak valószínűleg sejtelmük sem volt arról, hogy Vajdaság, a vajdasági irodalom két háború közötti legtermékenyebb íróját, egyik legszebb szavú poétáját tették talán nehányadmagával az ismeretlen sírba.